

Editoriál: Revitalizácia a fungovanie kultúrneho dedičstva vo verejnom priestore

(Editorial: Revitalization and Functioning of Cultural Heritage in Public Space)

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ, SANJA ZLATANOVIČ

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.01> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2024, Zuzana Beňušková, Sanja Zlatanovič. This is an open access licensed under the Creative Commons

Zuzana Beňušková, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovenská republika; e-mail: zuzana.benuskova@savba.sk
Sanja Zlatanovič, Ústav politických vied SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, Slovenská republika; e-mail: sanja.zlatanovic@savba.sk

How to cite: Beňušková, Z., Zlatanovič, S. (2024). Editoriál: Revitalizácia a fungovanie kultúrneho dedičstva vo verejnom priestore. Slovenský národopis, 72(1), 3–13.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.01>

V roku 2023 si Slovensko pripomínalo 20. výročie vzniku Dohovoru na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO (ďalej len Dohovor), čo sa stalo inšpiráciou pre prípravu tohto čísla časopisu. Nie každá krajina, ktorá dosiaľ ratifikovala Dohovor, tak urobila hneď po jeho prijatí Generálnou konferenciou Organizácie Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (ďalej len UNESCO). Napríklad na Slovensku bol Dohovor prijatý v roku 2006, v Srbsku bol Dohovor ratifikovaný Národným zhromaždením Srbskej republiky až v roku 2010. Hoci Srbsko nepatrilo medzi signatárske štáty Dohovoru, od roku 2004 vyvíjalo úsilie o nasmerovanie múzejných aktivít s cieľom ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva (Lukić Krstanović, Divac, 2012: 12; Lukić Krstanović, 2022: 20; Rakočević, Ranisavljević, 2019: 28–29).

Na pomenovanie javov, ktoré sú predmetom oblasti Dohovoru, existujú v praxi viaceré terminologické označenia: popri nehmotnom kultúrnom dedičstve (NKD) sa odporúča používať aj výstižnejší názov: živé kultúrne dedičstvo (Volanská, 2022). Svoje opodstatnenie nestráca ani termín tradičná ľudová kultúra, ktorý špecifickú oblasť kultúry zrozumiteľne vymedzuje pre široké vrstvy obyvateľstva, slúži na označenie rôznych oblastí spôsobu života v historických, sociálnych a priestorových dimenziách a tiež sú takto označované prvky hmotného aj nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré sú často úzko prepojené a žijú ako súčasť komunitného života nezávisle od riadených inštitucionalizovaných procesov.

Štáty, ktoré prijali uvedený Dohovor, sa zaväzujú k systematickej starostlivosti o tradičnú kultúru na základe časovo vymedzených a aktualizovaných strategických dokumentov. Na Slovensku ním bola po ratifikácii Dohovoru v roku 2006 vypracovaná Koncepcia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru (2007),¹ neskôr Koncepcia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru (2015). V súčasnosti je platná Koncepcia udržateľného rozvoja nehmotného kultúrneho dedičstva a tradičnej ľudovej kultúry (TLK) na roky 2020 – 2025,² na ktorú nadväzuje Stratégia kultúry a kreatívneho priemyslu do roku 2030 a Národný akčný plán udržateľného rozvoja NKD a TLK na roky 2024 – 2025. Implementácia a kontrola plnenia platných dokumentov je v gescii Ministerstva kultúry SR, avšak naplňať sa má medzirezortne. To znamená, že zachovanie a udržateľnosť kultúrneho dedičstva je výzvou aj pre rezort školstva, poľnohospodárstva, turizmu či regionálneho rozvoja.

Dohovor poskytuje množstvo nástrojov na ochranu živého dedičstva. Jedným z nich je Reprezentatívny zoznam NKD ľudstva, ktorý sa vytvára na základe zoznamov NKD vytváraných v rámci jednotlivých krajín. Do pozornosti verejnosti, ako aj decíznej sféry na Slovensku sa v rámci živého kultúrneho dedičstva dostávajú dve kategórie prvkov, ktoré sú zapísané:

1. na Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska, v roku 2023 to bolo 37 prvkov,³
2. na Zozname najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva NKD na Slovensku – zoznam obsahuje 4 prvky.⁴

Z reprezentatívneho zoznamu, ktorý je vytváraný na úrovni štátu, môžu byť nominované prvky na Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva, kde je v súčasnosti zapísaných deväť prvkov zo Slovenska.⁵ Povinnosťou štátnych orgánov je sledovať vývin zapísaných prvkov na Reprezentatívny zoznam NKD ľudstva a adekvátne reagovať vytváraním priaznivých podmienok pre ich udržateľnosť. Avšak Dohovor zaväzuje štáty, ktoré sa k nemu prihlásili, k systémovej starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru vo všeobecnosti, nielen o prvky zapísané na zoznamoch.

Neskoršia ratifikácia Dohovoru v Srbsku umožnila vytvorenie správnych orgánov zodpovedných za jeho aplikáciu a implementačné opatrenia. V roku 2012 bolo

1 Pozri *Uznesenie vlády Slovenskej republiky z roku 2007 k návrhu Koncepcie starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru*, <https://www.ludovakultura.sk/en/zdroje-informacii/> (navštívené 13. marca 2024).

2 Pozri *Koncepcia udržateľného rozvoja nehmotného kultúrneho dedičstva a tradičnej ľudovej kultúry na roky 2020 – 2025*, <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24286/1> (navštívené 10. marca 2024).

3 Pozri *Prvky zapísané v Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska*, <https://www.ludovakultura.sk/zoznamy-nkd-slovenska/reprezentativny-zoznam-nehmotneho-kulturneho-dedicstva-slovenska/prvky-zapisane-v-reprezentativnom-zozname-nkd-slovenska/> (navštívené 10. marca 2024).

4 Pozri *Zoznam najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku*, <https://www.ludovakultura.sk/zoznamy-nkd-slovenska/zoznam-najlepsich-sposobov-ochrany-nehmotneho-kulturneho-dedicstva-na-slovensku/aktivity-zapisane-v-zozname-najlepsich-sposobov-ochrany-nkd-na-slovensku/> (navštívené 13. marca 2024).

5 Pozri *Nehmotné kultúrne dedičstvo na Slovensku*, <http://www.unesco.sk/nehmotne-kulturne-dedicstvo-SR> (navštívené 10. marca 2024).

v Etnografickom múzeu v Belehrade zriadené Centrum nehmotného kultúrneho dedičstva Srbska. Centrum je zodpovedné za prácu na záchrane NKD, ktorá zahŕňa vedenie registra nehmotného kultúrneho dedičstva, prípravu nominačných spisov na zápis nehmotného kultúrneho dedičstva Srbska do zoznamov UNESCO, ako aj účasť na rozvoji Programu rozvoja ochrany a zachovania kultúrneho dedičstva v Srbskej republike a vypracovanie stratégie rozvoja inštitúcií, zodpovedných za jeho ochranu.⁶ Register nehmotného kultúrneho dedičstva Srbskej republiky v čase uzávierky tohto tematického čísla obsahuje 63 prvkov zapísaných do Zoznamu prvkov nehmotného kultúrneho dedičstva Srbska na základe rozhodnutí Národného výboru pre nehmotné kultúrne dedičstvo.⁷ Jeho súčasťou je aj prvok Slovenské naivné maliarstvo (slovenské komunity z Vojvodiny), ktorý bol v roku 2012 zaradený do zoznamu prvkov NKD Srbska a v roku 2023 Srbská republika podala nomináciu na zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO. Do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO je zaradených celkovo päť prvkov zo Srbskej republiky.⁸

Ako sme spomínali, rôzne zoznamy nehmotného kultúrneho dedičstva a dobrých praktík jeho ochrany sú len jedným z nástrojov prispievajúcich k napĺňaniu cieľov Dohovoru. Ďalším je napríklad vedecký výskum súčasného stavu tradičnej ľudovej kultúry s cieľom pochopiť komplex prebiehajúcich procesov, ktorý je potrebné vzájomne konfrontovať v internacionálnych kontextoch. Odovzdávanie skúseností na vedeckej úrovni upozorňuje na pozitívne, a aj na rizikové efekty pri inštitucionálnych zásahoch do vývinových procesov prvkov živého kultúrneho dedičstva v súčasnom globalizovanom svete. K úlohám etnológie patrí na konkrétnych príkladoch vývinu lokálnych/regionálnych/etnických tradícií analyzovať a kriticky interpretovať ich transformácie a objasniť vplyv a efektívnosť rôznych podporných programov na ich odolnosť a využitie v rozvoji lokalít, regiónov a komún.

Koncept a postupy NKD sú predmetom početných vedeckých štúdií vo svete, vrátane Srbska. Zaoberajú sa otázkami primeranosti terminológie používanej v systéme NKD v Srbsku (Gavrilović, 2009; Gavrilović, Đorđević, 2016; Rakočević, Ranišavljević, 2019: 30–31), a vzťahom medzi politikou, ekonomikou, trhom a znalosťami v „programovaní dedičstva“, čomu venuje osobitnú pozornosť Miroslava Lukić Krstanović, uvádzajúca práve spomenuté slovné spojenie (Lukić Krstanović, Divac, 2012; Lukić Krstanović, 2022), ale aj iní autori (Gavrilović, 2011; Lukić Krstanović, Radojičić, 2015; Milenković, 2016; Ćuković, 2019; Lajić Mihajlović, Đorđević Belić, 2019 a pod.). Ďalšie práce sa zaoberajú zastúpením menšinovej kultúry v systéme NKD a analýze jeho inkluzivity (Ćuković, 2019; Ćuković, Milenković, 2020; Sikimić, 2022: 280).

6 Podrobnejšie o aktivitách Centra NKD: Intangible cultural heritage of Serbia / Intangible cultural heritage of Serbia (nkns.rs) (navštívené 10. marca 2024).

7 Pozri List of elements of intangible cultural heritage of the Republic of Serbia / Intangible cultural heritage of Serbia (nkns.rs) (navštívené 10. marca 2024).

8 Pozri *Nehmotné kultúrne dedičstvo v Srbsku*, Intangible cultural heritage of Serbia. <https://nkns.rs/en> (navštívené 10. marca 2024).

Okrem etnológov a antropológov,⁹ najmä tých, ktorí pôsobia v múzeách, sa v systéme NKD od začiatku angažovali aj etnomuzikológovia, etnochoreológovia a folkloristi-filológovia. Pre pochopenie procesov a postupov v systéme NKD je významný najmä prínos tých výskumníkov, ktorí sa ako odborníci priamo podieľali na príprave nominácií. V sebareflexívnych prácach z pozície insiderov prezentujú svoje konkrétne skúsenosti a postrehy (Lajić Mihajlović, Đorđević Belić, 2019; Lajić Mihajlović, 2022a; 2022b; Rakočević, Ranisavljević, 2019; 2022; Sikimić, 2022). Autorky Danka Lajić Mihajlović a Smiljana Đorđević Belić (2019) sa zamýšľajú nad komplexnosťou úlohy odborníkov, pričom analyzujú proces „prekladu“ tradície *spievania s guslami*¹⁰ na *spev s guslami* ako prvok NKD. Selena Rakočević a Zdravko Ranisavljević (2019: 26) na základe svojich skúseností pri práci na nominácii prvku *kolo* (tradičný ľudový tanec) do *Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO* upozorňujú, že hoci Dohovor UNESCO trvá na tom, aby proces implementácie plynul „zdola nahor“, t. j. od nositeľov praxe až po administratívu a odborníkov, postup implementácie v praxi je v Srbsku zvyčajne obrátený, takže členovia komunity sú zapojení do poslednej fázy prípravy nominačného dokumentu.¹¹

Keď je prax príslušnej komunity identifikovaná a vyhlásená za dedičstvo, „stáva sa zazmluvneným a dohodnutým dielom, akademickým a administratívnym vynálezom s oficiálnym poslaním na úrovni globálnych reprezentácií kultúrnych entít“ (Lukić Krstanović, 2022: 14). Dynamické a procesuálne kultúrne praktiky jednotlivých komunit, označené ako dedičstvo, v niektorých prípadoch podliehajú byrokratickej, politickej i komerčnej artikulácii. V dôsledku toho môžu nadobúdať odlišné charakteristiky. Práve na už spomínanom príklade spievania s guslami možno sledovať, ako tento prvok NKD fungoval v období pandémie koronavírusu (Đorđević Belić, 2022). Udržateľnosť a ďalšie pôsobenie tohto i ďalších špecifických prvkov hudobného dedičstva Srbska, ako sú praktiky hry na tamburici¹² a hranie na gajdách, si vyžaduje monitorovanie a komplexnú sieť podpory (Lajić Mihajlović, 2022a).

Na Slovensku rovnako existujú viaceré projekty, ktoré sa venujú štúdiu súčasného stavu živého dedičstva a jeho inštitucionálnemu prostrediu. Problematike živého kultúrneho dedičstva v kontexte štátnych inštitúcií a systému starostlivosti oň sa na Slovensku venovali najmä Juraj Hamar (2013) a Ľubica Voľanská (2019) aj obaja autori spoločne (2015a, 2015b). Tradičnej ľudovej kultúre a nehmotnému kultúrnemu dedičstvu boli venované čísla etnologických časopisov *Slovenský národopis* 1/2021 a *Etnologické rozpravy* 2/2023. V rámci prvkov NKD zapísaných v niektorom zo

9 Katedra etnológie Filozofickej fakulty Univerzity v Belehrade bola v roku 1990 premenovaná na Katedru etnológie a antropológie. Absolventi štúdia na katedre získavajú diplom v odbore etnológia-antropológia. V Srbsku existuje iba táto jediná katedra etnológie (a zároveň antropológie).

10 Gusle sú sláčikový strunožvučný hudobný nástroj s jednou strunou (podrobnejšie Lajić Mihajlović, 2018).

11 Na základe skúseností získaných počas pôsobenia v systéme NKD skupina výskumníkov spustila projekt „Spoločne pri ochrane NKD: posilňovanie kapacít miestnych komunit“, financovaný Ministerstvom kultúry Srbskej republiky (podrobnejšie Đorđević Belić, 2023).

12 Tamburica je brnkací strunový hudobný nástroj.

zoznamov NKD bolo dosiaľ najviac pozornosti v etnologickej literatúre venovanej prvému slovenskému prvku zapísanému na Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva – fujare (Garaj, 2021; Košťalová, Murín, 2021). Dôležitej téme kultúrneho dedičstva v kontextoch vzdelávania, turizmu a regionálneho rozvoja sa vo svojich výskumoch venuje Alexandra Bitušíková (2017, 2018, 2023). Viacero publikácií rieši vzťah lokálneho rozvoja a kultúrneho dedičstva na vidieku, ale aj v mestskom prostredí (Košťalová, 2014). Na súčasné kontexty hudobnej a tanečnej kultúry sa zameriava Jana Ambrózová a Bernard Garaj (2019).

Štúdie v tomto monotematickom čísle s názvom *Revitalizácia a fungovanie kultúrneho dedičstva vo verejnom priestore*¹³ sa sústreďujú najmä na konkrétne fungovanie NKD v praxi, tematizujú, aký je jeho význam v rozvoji jednotlivých regiónov.

V rámci neho sa prvky tradičnej vidieckej kultúry, ale aj historické hodnoty mestského prostredia často stávajú nástrojom a inšpiráciou pre časť rozvojových aktivít regiónov a obcí. Pri týchto aktivitách sú využívané rozličné formy podporných schém na rôznych úrovniach správy (od lokálnej až po svetovú úroveň), ktoré vytvárajú pre vybrané prvky kultúrneho dedičstva špecifické podmienky. Niektoré prvky živého kultúrneho dedičstva sa v dôsledku tejto manipulácie označovanej aj ako kultúrne inžinierstvo zvýraznia, čo môže mať pozitívne, ale aj negatívne dopady na ich ďalší vývin (Beňušková, Oravcová, 2022). Zároveň existuje riziko zmeny vnímania menej zvýrazňovaných prvkov tradičnej ľudovej kultúry vo verejnom prostredí ako menej dôležitých (Luther, 2015). Ich hodnotu však nemôžeme odvodzovať od zápisu do niektorého zo zoznamov nehmotného kultúrneho dedičstva a javy mimo neho považovať za menej hodnotné. Naopak, pre lokálne spoločenstvo má často väčší význam udržiavanie miestnych tradícií, než prvky zapísané na niektorom zozname UNESCO, ktoré sa nemusia týkať priamo kultúrnych tradícií daného spoločenstva. Lokálne komunity si však čoraz častejšie uvedomujú ohrozenosť hodnôt, ktoré sú pre ne dôležité. Motiváciou k nominácii prvkov na zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska je pre komunity často snaha o zviditeľnenie svojich tradičných hodnôt, napríklad pre využitie v regionálnom rozvoji, ale často je ňou aj odkaz pre ďalšie generácie – udržať zapísané prvky v čo najmenej zdeformovaných podobách pre budúcnosť. Riziko vzniku deformácií je stále prítomné, vyplýva z podstaty živého kultúrneho dedičstva, pretože čo je živé, to sa vyvíja a mení. Závislé je od vzťahu jednotlivcov a komunity k nemu, teda od živých nositeľov a aj ich vzťah sa môže v priebehu času meniť. Otázkou je, kde je hranica medzi prirodzenou, spoločnosťou tolerovanou zmenou živého kultúrneho dedičstva v procesoch adaptácie v globálnom prostredí a cieľeným pretváraním javov pre prípadný iný profit? Aj tejto otázke sa venuje aktuálne číslo časopisu Slovenský národopis, ktorého jadro tvorí päť vedeckých štúdií.

Autori Branko Banović, Jelena Čuković a Miloš Milenković v článku *Populárna kultúra a nehmotné kultúrne dedičstvo v službe zmierenia: návrat srbskej etnológie*

13 Číslo Slovenského národopisu 1/2024 vzniklo v rámci projektu VEGA 2/0058/22 *Revitalizácia kultúrneho dedičstva vo verejnom priestore ako reflexia globálnych vplyvov na vidiecku a mestskú komunitu* (2022 – 2025).

a antropológie do verejnej sféry skúmajú modalitu, prostredníctvom ktorých by antropológia, ako vysoko kriticky orientovaná vedná disciplína, mohla prijať etnologickú perspektívu kultúry, tradícií a histórie ako vhodný nástroj v procesoch zmierenia v postkonfliktných oblastiach. Článok poukazuje na potenciál, ktorý má NKD pri nadväzovaní spolupráce a zmierenia medzi komunitami. Osobitná pozornosť je venovaná tým prvkom NKD, ktoré spájajú rôzne komunity prostredníctvom populárnej kultúry, chápanej v zmysle toho, čo je všeobecne akceptované, známe a rozšírené (festivály, hudba a pod.). Prezentované sú výsledky prebiehajúceho etnografického výskumu v meste Pljevlja v Čiernej Hore, v ktorom sa prejavuje identitou motivované napätie medzi miestnymi Srbmi a Bosniakmi/Moslimami. Prax hry na tamburici je dôležitým segmentom mestskej kultúry a má schopnosť iniciovať dialóg a spoluprácu medzi nositeľmi oboch spomínaných identít.

Dve štúdie hlavného bloku sú zamerané regionálne, každá však celkom iným spôsobom pracuje s kategóriou času. Štúdia etnomuzikológa Bernarda Garaja s esejistickým názvom *Inšpirujúci príbeh oživenia hudobného nástroja alebo ako sa gajdy do UNESCO dostali* opisuje príbeh gajd a gajdošov, ktorý sa na Slovensku zdynamizoval v posledných desaťročiach. Nie je len o tom, ako sa „gajdy do UNESCO dostali“, ale najmä o ďalších udalostiach, ktoré zápis do Reprezentatívneho zoznamu nemotného kultúrneho dedičstva ľudstva v gajdošskej kultúre vyvolal. Autor ako vedec – pozorovateľ, ale zároveň aj ako člen gajdošskej komunity intímne pozná a vie výstižne priblížiť všetky podstatné udalosti aj s ich kauzalitou. Príbeh gajd je tiež príbehom popularizácie gajd a lokálneho rozvoja v niekoľkých obciach, kde sa stretávajú gajdoši zo Slovenska aj z celého sveta. Touto štúdiou prispieva k plneniu záväzku Slovenska, ktorý vyplýva z prihlásenia sa k Dohovoru. Pre porovnanie – aj v Srbsku bolo v roku 2012 hranie na gajdy zapísané do Zoznamu prvkov NKD Srbska.¹⁴ Tomuto prvku NKD sa venovala podrobnejšie Danka Lajić Mihajlović (2022a: 109–112).

Štúdia Kataríny Baračkovej *Lokálny aktivizmus v regióne Poloniny: zachovanie alebo obnova „tradičného“?* otvára tému „zabudnutého“ regiónu severovýchodného Slovenska Poloniny, ktorý sa vďaka bukovým lesom dostal prostredníctvom hromadnej nominácie na svetový zoznam kultúrneho dedičstva UNESCO a tým sa zviditeľnil. Marginalizácia územia však spôsobuje bariéry územného rozvoja, obmedzenia vyplývajú aj zo skutočnosti, že ide o Národný park v druhej kategórii ochrany a zároveň aj o biosférickú rezerváciu zaradenú na UNESCO. Tieto bariéry sa snažia prekonávať aktivisti zameraní na rozvoj turizmu a vytváranie pracovných príležitostí. Práve na nich a na ich praktiky je zameraná predmetná štúdia. Autorka sa snaží hľadať odpoveď na otázku položenú v názve. Štúdia je prvou sondou približujúcou aktuálny stav oživovania vyľudňujúceho sa regiónu. Nastoľuje otázky prístupov k uchopeniu regionálneho výskumu cez preskúmanie rôznych stupňov manažovania, ktoré existujú medzi aktivistami, výrobcami miestnych produktov, národnými (štát a samospráva) a nadnárodnými inštitúciami (UNESCO, podpora EÚ rozvoju

14 Pozri *Nemotné kultúrne dedičstvo v Srbsku: Bagpipe playing, (Свирање на гайдама) | Intangible cultural heritage of Serbia (nkns.rs)* (navštívené 10. marca 2024).

vidieka). Zároveň štúdiá otvára priestor ďalším výskumom zameraným na sledovanie dopadov a reflexií rozvíjajúcich sa aktivít u obyvateľov a návštevníkov regiónu, ale aj ich vplyvu na formovanie skúmanej oblasti ako formujúceho sa kultúrneho regiónu s identitotvornými znakmi a vnútornou funkčnou prepojenosťou.

Štúdiá autorov Romana Zimu a Mariána Žabenského *Kultúrna ekológia: dynamika zmien v kultúre nemeckej minority v okolí Nitrianskeho Pravna* a ich vplyv na kultúrnu krajinu v okolí Nitrianskeho Pravna je výsledkom interdisciplinárneho výskumu primárne z kulturologického aspektu. Takýto prístup k regionálnemu výskumu je na Slovensku dosiaľ pomerne málo rozvinutý. Dôsledky banskej činnosti, ktorú rozvinuli na mnohých miestach Slovenska nemecké komunity, sú aj po niekoľkých storočiach jej zániku viditeľné, stopy zanechala aj v kolektívnom vedomí obyvateľov skúmaných obcí. Príspevok dokumentuje tieto krajinné prvky na príklade územia hornej Nitry. Keďže ide o projekt zameraný na etnickú históriu a súčasný stav kultúry nemeckej minority, autori využívajú kombináciu etnologických, geografických a historických metód výskumu.

Okrem štúdií obsiahnutých v tematicky zameranom bloku je súčasťou rubriky štúdié v tomto čísle aj príspevok Ivany Šuhajdovej *Nedostatok tradície. Sociálna starostlivosť o deti na slovenskom území v období prvej Československej republiky. Sisyfovská práca, druh ušľachtilého športu starších dám a dobrosrdečných osôb či zdroj veľkého činu?* Autorka, ktorá sa venuje výskumu histórie pedagogiky, v ňom objasňuje postupné vytváranie inštitucionálnej sociálnej starostlivosti o deti zo strany štátu. Štúdiá je zameraná na vznik a rozvoj inštitúcií pre rôzne typy sociálne odkázaných detí. Z hľadiska etnológie je takýto pohľad na problematiku užitočný napríklad v rámci historických výskumov regionálnej kultúry. Uľahčuje pochopenie pozície detí v tzv. kolóniách, ktoré deti z opatrovní vytvárali (napríklad na Myjavských kopaniciach, kde boli do roku 1918 deti z Viedne, tzv. *Viednári* a po roku 1918 z Rimavskej Soboty, tzv. *Rimani* alebo *Rimančence*).¹⁵ O takýchto stránkach života lokálnych spoločenstiev v minulosti vieme veľmi málo. Štúdiá sa dotýka aj vzniku systému predškolskej inštitucionálnej starostlivosti o deti.

Toto číslo Slovenského národopisu vo svojom obsahu prepojilo priestor stredoeurópsky, reprezentovaný Slovenskom, a juhoeurópsky, reprezentovaný Srbskom a Chorvátskom (štúdiá a recenzie). Jeho koncipovanie otvorilo aj perspektívu ďalšej spolupráce s etnológmi z krajín juhovýchodnej Európy v kontextoch informácií o metodickom prístupe k výskumu živého kultúrneho dedičstva. Komparácia metodologických prístupov k výskumu živého kultúrneho dedičstva, praktík uplatňovania Dohovoru UNESCO, tém, ktoré výskum prináša do vedeckého diskurzu, sú inšpiratívne pre vedu aj prax. Príklady vplyvu prvkov na zozname NKD na vzájomné vzťahy rôznych etnických skupín, ktoré sú spomenuté v štúdiu srbských etnológov a antropológov, upozorňujú na absenciu pozornosti voči minoritnej tradičnej kultúre na Slovensku. Otvárajú sa tiež porovnania z antropologických prístupov k výskumu tradičnej ľudovej kultúry, ktorá je často využívaná politicky, je zdrojom emócií, nástrojom manipulácie

15 Z vlastného výskumu v roku 1980 Zuzana Beňušková. Pozri aj K3 Detská pestúnska kolónia.

a spoločnosť dokáže rozdeľovať aj spájať. V Srbsku bolo viacero podobných príkladov; jedným z nich je polemika okolo toho, či je *ojkane* (tradičný spev na Balkáne). Ako prvé ho za súčasť svojho nehmotného kultúrneho dedičstva vyhlásilo Chorvátsko, potom bola nastolená otázka príslušnosti k srbskému dedičstvu (Lukić Krstanović, 2022: 21). V neposlednom rade na zamyslenie sú aj terminologické aspekty pri interpretácii tradičnej kultúry, čo sa ukázalo pri preklade srbskej štúdie. Internacionálne rámce ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré priniesol Dohovor UNESCO, priniesli spoločnú platformu prístupu k výskumu NKD aj metodiku uplatňovanú v praxi, čo v súčasnosti vytvára z rôznorodých národných prístupov k vlastnej tradičnej ľudovej kultúre medzinárodne komunikovaný priestor na hľadanie optimálnej cesty zachovávanía diverzity kultúrneho dedičstva ľudstva.

Grantová podpora:

Tematické číslo Slovenského národopisu 1/2024 vzniklo v rámci projektu VEGA 2/0058/22 Revitalizácia kultúrneho dedičstva vo verejnom priestore ako reflexia globálnych vplyvov na vidiecku a mestskú komunitu (2022 – 2025).

LITERATÚRA

- Ambrózová, J., Garaj, B. (Eds.) (2019). *Traditional Music and Dance in Contemporary Culture(s)*. Nitra: UKF.
- Beňušková, Z., Oravcová, J. (2022). Nehmotné kultúrne dedičstvo ako súčasť priemyselného vlastníctva: zemepisné označenia. *Slovenský národopis*, 70(1), 114–142. <https://doi.org/10.61577/SN.2022.1.08>
- Bitušíková, A. (2017). Kultúrne dedičstvo vo vzdelávaní a výskume: nové trendy a prístupy. In: *Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania. Zborník z konferencie* (s. 8–13). Bratislava: NOC.
- Bitušíková, A. (2018). *Kultúrne dedičstvo a regionálny rozvoj: Etnologická perspektíva*. Banská Bystrica: Signis, vydavateľstvo UMB.
- Bitušíková, A. (2023). Food as a Unifier? Rural and Urban Food Festivals in Central Slovakia. *Slovenský národopis*, 71(4), 384–402. <https://doi.org/10.31577/SN.2023.4.35>
- Čuković, J. (2019). *Nematerijalno kulturno nasleđe iz antropološke perspektive: Reprerzentativnost, selektivnost i instrumentalizacija*. Beograd: Filozofski fakultet i Dosije studio.
- Čuković, J., Milenković, M. (2020). Mogućnosti i prepreke za kreiranje Inkluzivnog registra nematerijalnog kulturnog nasleđa AP Vojvodine – antropološka analiza. *Etnoantropološki problemi*, 15(1), 313–332.
- Đorđević Belić, S. (2022). Pevanje uz gusle u doba pandemije: o problemima održivosti nematerijalnog kulturnog nasleđa. In: S. Đorđević Belić, D. Lajić Mihajlović, B. Sikimić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika 11* (s. 191–218). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ – Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Đorđević Belić, S. (2023). Doprinos Udruženja folklorista Srbije osmišljavanju strategija delovanja u oblasti zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa: projekat Zajedno u očuvanju NKN: podizanje kapaciteta lokalnih zajednica. *Folkloristika*, 8(1–2), 255–261.

- Garaj, B. (2021). Zo salaša do prezidentského paláca. Príspevok k 15. výročiu vyhlásenia fujary za Majstrovské dielo ústneho a nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO. *Slovenský národopis*, 69(1), 14–29. <https://doi.org/10.2478/se-2021-0002>.
- Gavrilović, Lj. (2010). Nomen est omen: baština ili nasleđe – (ne samo) terminološka dilema. *Etnoantropološki problemi*, 5(2), 41–53.
- Gavrilović, Lj. (2011). Potraga za osobenošću: izazovi i dileme unutar koncepta očuvanja i reprezentovanja nematerijalnog kulturnog nasleđa. *Etnoantropološki problemi*, 6(1), 221–234.
- Gavrilović, Lj., Đorđević, I. (2016). Sjenički sir kao nematerijalno kulturno nasleđe: Antropološki pristup problemu. *Etnoantropološki problemi*, 11(4), 989–1004.
- Hamar, J. (2013). The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. In the Mirror of Implementation Discourse in Slovakia. *Slovenský národopis*, 61(5), 497–506.
- Hamar, J., Voľanská, L. (2015a). Dohovor o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva (2003) a video-dokumentácia ako sprievodný materiál k zoznamom nehmotného kultúrneho dedičstva. *Etnologické rozpravy*, 22(2), 44–56.
- Hamar, J., Voľanská, L. (2015b). Between Politics, Science and Bearers. Implementation of the UNESCO-Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Národopisná revue*, 25(5), 35–46.
- Košťalová, K. (2014). Kultúrne dedičstvo a globálne/lokálne prejavy v súčasnom malom meste. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 14, 197–209.
- Košťalová, K., Murin, I. (2021). Changes in Intangible Cultural Heritage in Slovakia: the Case the Fujara. *Traditiones*, 50(1), 151–171. <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500109>.
- Lajić Mihajlović, D. (2018). Singing to the Accompaniment of the Gusle in Serbia: A Living Ancient Performing Art. *Snapshots on Music and Heritage in Europe* (s. 93–99). Bonn: European Music Council.
- Lajić, Mihajlović, D. (2022a). Očuvanje muzičkog nasleđa u Srbiji: komepetencije, menadžment i monitoring. In: S. Đorđević Belić, D. Lajić Mihajlović, B. Sikimić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika 11* (s. 97–116). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ – Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Lajić, Mihajlović, D. (2022b). Naučnici kao deo mreže za očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa u Srbiji: iskustva etnomuzikologa. In: J. Pandurević (Ed.), *Nasleđe i identitet(i)* (s. 45–66). Banja Luka: Centar za folkloristiku i studije kulture (CEFISK), Filološki fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Lajić, Mihajlović, D., Đorđević Belić, S. (2019). Definisavanje „tradicionalnog“ u (tradicionalnom) pevanju uz gusle kao nematerijalnom kulturnom nasleđu: kompetencija nosilaca nasleđa i/ili stručnjaka? In: D. Petković, B. Suvajdžić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika VI* (s. 225–245). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“, Centar za kulturu „Vuk Karadžić“.
- Lukić Krstanović, M. (2022). Programiranje nematerijalnog kulturnog nasleđa: prakse, znanja i formati. In: S. Đorđević Belić, D. Lajić Mihajlović, B. Sikimić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika 11* (s. 13–31). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ – Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Lukić Krstanović, M., Divac, Z. (2012). Programiranje nematerijalnog kulturnog nasleđa grada: Paradigme i percepcije. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 60(2), 9–23.
- Lukić Krstanović, M., Radojičić, D. (2015). Nematerijalno kulturno nasleđe u Srbiji: prakse, znanja i inicijative. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 79, 165–178.

- Luther, D. (2015). Nehmotné kultúrne dedičstvo z pohľadu etnológie. *Etnologické rozpravy*, 22(1), 15–23.
- Milenković, M. (2016). *Povratak nasleđu: Oglad iz primenjene humanistike*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Dosije Studio.
- Rakočević, S., Ranisavljević Z. (2019). Stručnjaci kao medijatori između države i nosilaca praksi nematerijalnog kulturnog nasleđa: Nominacijski dosije „Kolo, tradicionalna narodna igra“. *Folkloristika*, 4(2), 25–43.
- Rakočević, S., Ranisavljević Z. (2022). Tradicionalni ples u Srbiji: između nematerijalnog kulturnog nasleđa i savremenog stvaralaštva. In: S. Djorđević Belić, D. Lajić Mihajlović, B. Sikimić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika 11* (s. 117–132). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ – Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Sikimić, B. (2022). Kritična mesta zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa Srbije. In: S. Djorđević Belić, D. Lajić Mihajlović, B. Sikimić (Eds.), *Savremena srpska folkloristika 11* (s. 277–292). Beograd – Loznica – Tršić: Udruženje folklorista Srbije, Univerzitetska biblioteka „Svetozar Marković“ – Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ – Naučno-obrazovno kulturni centar „Vuk Karadžić“.
- Voľanská, L. (2019). On Creating Intangible Cultural Heritage Lists in Slovakia: the State of the Art in 2019. *Národopisná revue*, 29(5), 80–85.
- Voľanská, L. (2022). Nehmotné alebo živé dedičstvo? *Pamiatky a múzeá: revue pre kultúrne dedičstvo*, 71(2), 28–33.

Internetové zdroje

- Koncepcia udržateľného rozvoja nehmotného kultúrneho dedičstva a tradičnej ľudovej kultúry na roky 2020 – 2025*. <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24286/1> (navštívené 10. marca 2024).
- Nehmotné kultúrne dedičstvo na Slovensku*. <http://www.unesco.sk/nehmotne-kulturne-dedicstvo-SR> (navštívené 10. marca 2024).
- Nehmotné kultúrne dedičstvo v Srbsku*. Intangible cultural heritage of Serbia | Intangible cultural heritage of Serbia (nkns.rs) (navštívené 10. marca 2024).
- K3 Detská pestúnska kolónia. *Dejiny katolíckych farností v Myjave a Turej Lúke*. Dostupné z: <http://www.mariasoftware.sk/myjava/historia.htm> (navštívené 13. marca 2024).
- Prvky zapísané v Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska*. <https://www.ludovakultura.sk/zoznamy-nkd-slovenska/reprezentativny-zoznam-nehmotneho-kulturneho-dedicstva-slovenska/prvky-zapisane-v-reprezentativnom-zozname-nkd-slovenska/> (navštívené 10. marca 2024).
- Prvky zapísané v Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Srpska*. List of elements of intangible cultural heritage of the Republic of Serbia | Intangible cultural heritage of Serbia (nkns.rs) (navštívené 10. marca 2024).
- Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 666 z 8. augusta 2007 z roku 2007 k návrhu Koncepcie starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru*. Dostupné z: <https://www.ludovakultura.sk/en/zdroje-informacii/> (navštívené 13. marca 2024).
- Zoznam najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku*. Dostupné z: <https://www.ludovakultura.sk/zoznamy-nkd-slovenska/zoznam-najlepsich-sposobov-ochrany-nehmotneho-kulturneho-dedicstva-na-slovensku/aktivita-zapisane-v-zozname-najlepsich-sposobov-ochrany-nkd-na-slovensku/> (navštívené 13. marca 2024).

O AUTORKÁCH

ZUZANA BEŇUŠKOVÁ (ORCID: 0000-0002-3727-5812) – pracuje v Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., zameriava sa na výskum obyčají, transformáciu tradičnej kultúry a jej úlohu v regionálnom rozvoji a na dejiny slovenskej etnológie. Od roku 1996 pedagogicky pôsobí na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Je autorkou piatich vedeckých monografií, *Tekovské Lužany: kultúrna a sociálna diverzita vidieckeho spoločenstva* (2011), *Občianske obrady na Slovensku* (2017) [anglická verzia: *Civil ceremonies in socialist Czechoslovakia and post-socialist Slovakia* (e-Pub. 2021)], *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom* (2020). Publikovala približne stovku vedeckých štúdií, je hlavnou riešiteľkou viacerých vedecko-výskumných projektov a spoluautorkou niekoľkých vedeckých a odborných knižných publikácií a audiovizuálnych dokumentov.

SANJA ZLATANOVIĆ (ORCID 0000-0003-2268-0257) – samostatná vedecká pracovníčka v Ústave politických vied Slovenskej akadémie vied, v. v. i., kde je zamestnaná od roku 2023. Predtým pôsobila v Etnografickom ústave Srbskej akadémie vied a umení v Belehrade (1996 – 2023). Ako výskumníčka zo Srbska absolvovala dva študijné pobyty v rámci Národného štipendijného programu SR – v Ústave etnológie SAV (2015) a v Ústave politických vied SAV (2019). Je autorkou dvoch monografií a viac než šesťdesiatich vedeckých štúdií. Medzi jej najnovšie publikácie patrí štúdia o srbských svadobných praktikách v povojnovom Kosove (*Oxford Handbook of Slavic and East European Folklore*, v tlači) a štúdia o koetnickej migrácii vojvodinských Slovákov na Slovensko (*Nationalities Papers*, v tlači, v spoluautorstve s Jurajom Marušiaikom).